

Giriş

Türkiye’de gerçekleşen barış süreci çevresinde kurulmuş olan söylemsel ve eylemsel alanın eril niteliğini ele alan bu yazı, günümüzde gerçekleştiği biçimiyle barış görüşmelerinin kamusal alandaki erkek egemenliğini ve erkek egemen bilme ve eyleme biçimlerini doğallaştırdığını tartışmaktadır. Görüşmelerin şeffaflıktan, katılımcılıktan ve eşitlikten uzak niteliklerinin ve eril merkezli yürümesinin Türkiye derin devlet ve darbe dönemi ile devamlılık taşıdığını ve bu yüzden de yeni bir dönemin başlamasını engelleyebileceği endişesini taşıyorum. Nitekim dünyada gerçekleşen barış süreçlerinin birçoğunun kadınları dışlaması, hem süreçlerin başarısız olmasının hem de her ne kadar barış tesis edilse dahi, toplumsal şiddetin önüne geçilememesinin sebebi olarak gösterilir. Bundan dolayıdır ki, Birleşmiş Milletler’in 1325 no’lu kararı kadınların barış görüşmeleri de dahil, sürecin tüm aşamalarında eşit olarak yer almasını, kadınla-

1 Bu yazıda yürüteceğim tartışmalar 2009 yılında kurulan ve üyesi olduğum Barış İçin Kadın Girişimi’nin oluşturduğu kolektif aklın ürünüdür. Bkz. www.barisincinkadınlar.com

rın ve çocukların güvenliğini sağlayacak özel mekanizmaların hayata geçirilmesini tavsiye eder.²

Dünyada savaş sonrası süreçleri çalışan akademisyenler ve aktivistler, barışın “ateskes” demekten çok daha fazlası olması gerektiğini, barışın sürdürülebilir ve toplumsal olmasının her alanda gerçekleşecek bir iktidar paylaşımı ile mümkün olabileceğini belirtiyor.³ Daha da önemlisi “barış” denilen sürecin özne ve iktidar üretim biçimlerine bir müdahale gerçekleştirilmesi gerektiğine dikkat çekiyorlar. Bir diğer deyişle barışın imkânını, “barışma” sürecinde uygulanacak ve kurumsallaştırılacak araçların toplumu ve toplumsal özneleri değiştirme potansiyelinde görüyorlar.

Dünyada yaşanmış onlarca barış sürecinde geliştirilmiş olan barış mekanizmalarının büyük bir çoğunluğu aslında, özne ve öznenin ait olacağı kolektivitinin kimliğine dair bir yeniden inşa içeriyor. Hakikat komisyonları, hafıza anıtları ve yeni bir anayasanın ortaya çıkması da dahil olmak üzere “barışmanın” içerdiği tüm araçlar doğrudan yönedikleri amacın yanı sıra, egemen kimliklerin ve egemen kültürün o güne kadar oluşturmuş ve cesaretlendirmiş olduğu öznelliklerin değişimini de öngörüyor.

Örneğin hakikat komisyonları sadece geçmişte olan bitenin ortaya çıkması için kurulmuyor. Aynı zamanda yasaları hiçe saymayı/kendini ve ait olduğu inancı yasalardan üstün tutmayı cezalandırarak, ahlâki ve kanuni bir dizi kuralları aşmanın hazzı üzerinden kurulan bir tür erkeklik öznelliğinin hiyerarşik üstünlüğünü bozuyor. Böylesi bir erkekliği arzulanmaz, sapkın, aşırı olarak yeniden kategorize ederek kamusal alanın çeperlerine atıyor.

Yine, örneğin hafıza anıtları sadece egemen tarih anlatılarının egemenliğini bozmak, demokrasi ya da özgürlük uğruna yaşanmış bedelleri, acıları, yıkımları anmak ve resmî anlatı-

2 Kararın tamamı için bkz. http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/Books/khuku/insancil_hukuk_baglaminda_kadinlara_yonelik_cinsel_siddet/insancil_hukuk_baglaminda_cinsel_siddet_1325-2000_sayili_bm_.pdf

3 Bkz. John Borneman, “Reconciliation after Ethnic Cleansing”, *Public Culture*, cilt 14, no: 2, s. 281-304, 2002.

larda ezilenlerin tarihine yer açmak için inşa edilmiyor. Hafıza anıtları ve tarihin yeniden yazımı aynı zamanda, kendini ege- men olarak kuran kimlik ve öznelliklerden tamlık ve bütünlük duygusunu çekip alıyor, onları yaralı kılıyor, utandırıyor, teva- zu öğretiyor. Benzer bir şekilde barış görüşmeleri dediğimiz sü- reç de sadece savaşı bitirmeye yaramıyor; aynı zamanda taraflar arasında bir eşitlik, dostanelik tesis etmeye yöneliyor. Yeni bir muhattaplığı ve muhabbeti kurumsallaştırıyor.

İçinden geçtiğimiz sürece baktığımızda bu sürecin yukarıda saydığım bazı değişimleri gerçekleştirmeye aday olduğunu söy- lemek mümkün olacaktır. Örneğin AKP iktidarı döneminde Ergenekon ismi altında gerçekleştirilen operasyonlar ve 12 Ey- lül yargılamalarının hakikat komisyonu işlevine benzer bir şe- kilde belli bir tür öznellik ve erkekliğin kamusal alandaki ege- menliğine son verdiği ve meşruluğunu yaraladığı söylenebilir. AKP iktidarı yasayı aşmak istediğinde dahi bunu yeni yasalar geçirerek yaptı. Böylelikle 1990'larda aşına olduğumuz ve yasa- yı ve ahlâk kurallarını aşarak hazlanan bir tür erkeklik kamusal alanın merkezinden hızla çeperine doğru atılmış oldu.

Öte yandan barış görüşmelerinin –özellikle basına sızma yo- luyla– taraflar arasında bir tür samimiyet ve muhabbeti alışıla- bilir kıldığını da iddia edebiliriz. Örneğin Hakan Fidan'la Ab- dullah Öcalan ilişkisinde ya da 2009'da Oslo görüşmelerinde tanık olduğumuz konuşmalar ya da televizyon programların- da Kürt siyasetçiler ile Türk gazetecilerin paylaştığı gülüşme- ler, böyle bir muhabbetin türleri. Nitekim AKP çevresinin ör- neklendirdiği ve ölçülü bir muhabbet, samimiyet ve merhamet üzerinden inşa edilmiş erkeklik, bugünkü iktidarın ve onun cinsiyetlendirilmiş düzeninin yapı taşlarını oluşturuyor. An- cak bu değişimler bir yanıyla geçmiş düzenden kopmayı tem- sil etse de bir diğer yanıyla “eski düzenin” devamı olma niteli- ğini koruyor.

Barış görüşmelerinin eşitsiz ve şeffaflıktan uzak yanı sebe- biyle televizyonlarda, gazetelerde ve kulislerde erkeklik ve ik- tidar bir kez daha “istihbarat” üzerinden, sır paylaşmaya da- yalı cemaatlere aidiyet üzerinden kuruluyor. Sır paylaşmaya,

sırrın merkezine yakın olmaya dayalı erkeklik 1980lerden beri Türkiye’de iktidarlı olmanın başat özelliklerinden biri. Derin devlet dediğimiz yapı, iktidarın ve “esas” olanın görünen değil görünmeyen bir alanda üretilip tüketilmesine dayalıdır. Bu görünmeyen ve derin yapı sırlar içerir ve sadece seçkinler bu sırlara sahiptirler.⁴ Derin devletin derin kısmı da görüneni kadar hiyerarşiktir ve hiyerarşi sırrın merkezine yakınlıktan kurulur. Erkekler potansiyel olarak bu sır dünyasına ait olabilirler ama kadınlar daha baştan bu dünyanın dışında yer alırlar. Bir diğer deyişle bu dünyanın kurucu özelliği kadınları dışarıda bırakmasıdır. Bugün Türkiye’de sürdürülen barış görüşmelerinin sırlar perdesi, bir kez daha tüm bilme biçimlerini istihbarat ve spekülasyon diline indiriyor. Meseleyi “derinleştiriyor.” Tamamı erkeklerden oluşan televizyon programlarında, gözlerini gizli bilgi açlığı bürümüş erkekler, hazla, Abdullah Öcalan’ın ağzından çıkanları, başbakan ve çevresinin gizli niyetlerini, Ortadoğu’da yaşanan büyük komploları konuşuyor. Böylelikle barış görüşmeleri, savaş görüşmelerini taklit ediyor.

2013 yılı Kasım ayında gerçekleşen ve Türk-Kürt barışının sembolleştirildiği Erdoğan-Barzani-Perver-Tatlises buluşmasının da eril karakterinin altını çizmek gerek. Dört çeşit seçkin erkekliğin sergilendiği buluşmanın bir düğün merasimi ile son bulması, erkeklerin kontrolünde bir kız alıp-verme kutlamasına dönüşmesi uzun yıllar feminist literatür için incelemeye değer bir an olarak kalacak. Yine barış görüşmelerinin duyulduğunun hemen ertesinde gerçekleşen ve üç Kürt kadının öldürüldüğü Paris suikasti ile İmralı görüşmelerine katılması ilk yasaklanan ismin Gülten Kışanak olması da görüşmelerin ilk kurbanlarının kadın olması açısından hatırlamaya değer.

Bu yazının ilk bölümünde Türkiye’de savaşın aldığı biçimleri ve savaşa karşı mücadeleyi kadınlar açısından inceleyeceğiz,

4 Bkz. Eva Horn, “Logics of Political Secrecy”, *Theory Culture Society*, cilt 28, no: 7-8, s. 103-122, 2011 ve David Nugent, “States, secrecy, subversives: AP-RA and political fantasy in mid-20th-century Peru”, *American Ethnologist*, cilt 37, no: 4, s. 681-702, 2010.

ikinci bölümünde dünyada barış görüşmelerinde kadınların aldığı rolleri özetleyecek ve son olarak yazıyı Türkiye’de kadınların barışın eril biçimine karşı mücadelesini anlatan üç örnek ile bitireceğim.

Kadınlar, savaş ve barış

Türkiye’de ulusalcı ve sömürgeci Türk egemenliğinin inşası ile birlikte ortaya çıkan Kürt sorunu ile son otuz yıldır süren savaş ve bu savaşın kurumsallaştığı devletçi militarizmin kadınları uğrattığı yıkım üzerine Kürt kadın hareketi ve Türkiyeli feministler çokça söz söyledi. Buna göre, savaş politikaları kimi zaman kadınları doğrudan hedef aldı; karakollarda taciz ve tecavüze, köylerde kötü muamele ve zorunlu göçe, kentlerde yalnızlığa, yoksulluğa, dilsizliğe mahkûm etti.⁵ Kadınlar kimi zaman yakınlarını kaybettikleri, hatırlamak ve yas tutmak onların payına düştüğü için, kimi zaman siyasilmiş ve militaristleşmiş bir ortamda gündelik hayat iyice değersizleştiği için, kimi zaman da kentin üretim güçleri ve ilişkileri kadınları dışladığı için evlere kapanıp içlerine çekildiler. Ancak savaş doğrudan onları hedef almadığında da savaşın militarizmi önce onları acıttı. Toplumsal bağların parçalandığı ve kadınların geleceksel korunma ve sorun çözme mekanizmalarından mahrum kaldığı ortamlarda, mahallelerde ve ailelerde kadınlar dövüldü, öldürüldü. Militarizmin kışkırttığı ve toplumsal aidiyetlerin aşınmasıyla ise geminden boşalan erkeklik, kadınlara yönelik katliamlara ve soykırımlara yöneldi. Kadınları toplumsal ve

5 Bu tür çalışmalara birkaç örnek olarak şunlar verilebilir: Eren Keskin, *Hepsi Gerçek-Devlet Kaynaklı Cinsel Şiddet*, İstanbul, Punto Yayınları, 2006; Ortaoğlu Tarih Akademisi Kolektifi, *Ben Öldüm Beni Sen Anlat: Savaşın Tanıklarını Anlatıyor*, İstanbul, Vate ve Belge Yayınları, 2006; Saadet Yıldız, *Ölü mü Denir Şimdi Onlara?*, İstanbul, Aram Yayınları, 2011; Özlem Yağız, D. Yıldız Amca, Emine Uçak Erdoğan ve Necla Saydam, *Malan Barkirin: Zorunlu Göç Anlatıları*, İstanbul, Timaş Yayınları, 2012; Handan Çağlayan, Şemsa Özar ve Ayşe Tepe Doğan, *Ne Değişti: Kürt Kadınlarının Zorunlu Göç Deneyimi*, İstanbul, Ayizi Yayınevi, 2014; Hatice Bozkurt ve Özlem Kaya, *Fotoğrafı Kaldırmak: Eşleri Zorla Kaybedilen Kadınların Deneyimleri*, İstanbul, Hakikat, Adalet ve Hafıza Merkezi, 2014.

kamusal alandan atmaya kalkıştı. Öte yandan savaşın maliyetini karşılamak amacıyla çeşitli ekonomik reformlar gerçekleştirildi ve savaş kadınlardan, çocuklardan, gençlerden eksiltelen paralarla sürdürüldü. Kısacası sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamın tümü, sadece doğrudan mağdur edilen Kürt kadınları için değil tüm kadınlar için gittikçe daha fazla cinsiyetlendi. Ancak bu cinsiyetlendirişin ta kendisi aynı zamanda kadın merkezli bir mücadeleyi de mümkün kıldı.⁶

Savaş ortamı Türkiye’de hele de Kürt kadınları söz konusu olduğunda kadınları mağdur ettiği kadar fail de kıldı. Örgütlenen Kürt kadınları Ortadoğu’nun tamamını değiştirmeye talip yeni bir ideoloji, birliktelik, tarih ve gelecek tahayyülünü oluşturmayı başardılar.⁷ Cinsiyet eşitliği ve ekoloji temelli bir dünya görüşünü kurdular. Bir yandan Türkiyeli kız kardeşleri ile birlikte barış mücadelesi verirken bir yandan da Kürdistan’da kadın dostu şehirler ve kadın merkezli kamusal alanlar inşa etmeye çalıştılar.⁸

Ancak bundan da önemlisi kadınlar, savaşla tarumar edilmiş yerlerde, köylerde, kentlerde, dağlarda ve bayırlarda, sokakta ve partide, üzerlerine polis ve asker şiddeti sinmiş aletler, edevatlar, eşyalar ve kelimelerle, her şeye rağmen yeniden yaşamı kurdular.⁹ Bir diğer deyişle yıkımın ta kendisini mesken tutup ev yaptılar, militarizme inat gündeliği yaşattılar. Kadınlar bir yandan Kürt coğrafyasında tanık olduklarını cilt cilt kitaplar yazan gazeteci ve araştırmacılara anlatırken bir yandan da o coğrafyanın göbeğinde çocuklarını yedirdiler, eylemlere gittiler. Tanıklıklarıyla, hafızalarıyla, eyleyişleri ve söyleyişleriyle

6 Kadınların savaşta yaşadıkları mağduriyetleri ve bunların sonucunda özneleşmeleri ve siyasi alana çıkılmalarını karşılaştırmalı olarak tartışan bir değerlendirme için bkz. Veena Das, “Violence, Gender, Subjectivity”, *Annual Review of Anthropology*, cilt 37, s. 283-299, 2008.

7 Bu tartışmalar şu anda jineoloji (kadın bilimi) adı altında yürütülmektedir.

8 Bunların yerel yönetimlerde yansımaları için Diyarbakır ve Nusaybin örneklerine bakılabilir.

9 Benzer bir argüman için bkz. Veena Das “The Act of Witnessing: Violence, Poisonous Knowledge, and Subjectivity” *Violence and Subjectivity*, (der.) Veena Das, Arthur Kleinman, Mamphela Ramphele ve Pamela Reynolds, Berkeley ve Los Angeles, University of California Press, 2000.

yeni bir Kürt kimliği yarattılar.¹⁰ Bir diğer deyişle mağduriyet, yanı sıra hem dünyanın sonuna tanıklığı hem de yeni bir dünya kurmanın failliğini getirdi.

Türkiye'nin son otuz yılında, Kürdistan ve Türkiye coğrafyalarında çoğunluğu kadın yığınla insan mağdur, tanık ve fail olarak onlarca örgütlenme deneyimi yaşadılar. Bu örgütlenmelerin tümü Türkiye'de yeni bir düzenin tesis edilmesi için uğraştı. Cumartesi Anneleri'nden Barış Anneleri'ne, Tutuklu Yakınları'ndan Zorunlu Göç Mağdurları'na, Yakınlarını Kaybedenler Derneği'nden İnsan Hakları Emekçileri'ne, Barış İçin Kadınlar'dan Vicdani Retçiler'e kadar uzanan geniş bir yelpazede; kimi kez bu yelpazenin merkezinde kimi kez ise çeperinde yer alanlar, militarizmi ve milliyetçiliği, hukuksuzluğu ve hukuku, devleti ve derin devleti sorguladılar. Üstelik, sahip çıktıkları hafızalar, yönelttikleri sorgulamalar ve kamusal alandaki eyleyşleri ile yeni, çoğulcu ve kapsayıcı bir vatandaşlık ideolojisi ve pratiği oluşturdular.

Barıştan beklenen işte bu vatandaşlık biçiminin yasal zemine kavuşturulmasıydı. Ancak Türkiye'ye barış geç geldi. Birçok ülkede barış demek, silahların susması kadar, sözlerini duyuramamış savaş mağdurlarının, acılarını anlatamamış, sessiz kalmış halkın sesini duyurabileceği platformlar yaratmak, vatandaşlığı yeniden ortak bir hafızayla inşa etmek demektir. O yüzden hakikat komisyonları, müzeler mesela, mesela anılar, kitaplar, barışın mekanizmalarıdır. Bu sayede ortak yaşayabilmeyi mümkün kılacak yeni bir vatandaşlık kurgulanır. Oysa işte tam da yukarıda bahsettiğim bu kadın-merkezli örgütler sayesinde, bu örgütlerin asli "kamusu" olan Kürtler bu mekanizmaların çoğunu –barış bir türlü gelmediğinden, savaş devam ettiğinden– savaşın ortasında üretip tükettiler. Türkiye egemen kamusal alanının dışında kurdukları bu alternatif alanlarda ortak hafızalar, sembolik günler yarattılar. Kayıplar için Galatasaray Meydanı gibi şehirlerin belli yerlerini –gören, anlayan gözler için– anıtlıştırdı-

10 Nazan Üstündağ, *Belonging to the Modern: Women's Suffering and Subjectivities in Urban Turkey*, 6. Bölüm, Indiana Üniversitesi, Yayımlanmamış Doktora Tezi, 2005.

lar. Böylelikle Türkiye'nin tam orta yerinde Türklükten başka bir ortak vatandaşlık halini çoktan oluşturdular. Yine aynı örgütler BDP liderliğinde Türkiye'nin tüm halklarını, doğasını, ezilenlerini temsil eden, son derece ilerici bir anayasa taslak metni yazdılar.¹¹ Yani gene Türkiye'nin tam ortasında adeta başka bir akit yarattılar. Tam da bu yüzden bu geç kalınmış müzakerenin toplum içinde toplum, siyasi birim içinde siyasi birim olan bir ülkede, nasıl bir ortak yaşam biçimi, bir ortak Türkiye kurmaya aday olacağı belirsiz. Şu an için müzakereler iki kendinden menkul ve memnun kimliğin, yaşam biçiminin, ahlakının tedirgin diyalogu ve egemenlik testi şeklinde geçiyor gibi.

Daha çok açmak gerekirse feminist bir bakış açısından baktığımızda şunu söylemek mümkün: Bugün masaya oturmuş Kürt kimliği, kadınların emeği ile üretilmiş bir kimlik. Kadınların hafızaları, eylemleri, gündelikleri sayesinde travmasını atlattı, kendine güvenmiş, altı çizilmiş bir kimlik. Hem benzer hem de farklı bir şekilde AKP'nin kimliği ise oluşturmuş olduğu cinsiyetçi düzenden kaynaklı bir egemenliğin keyfini sürüyor. Burada AKP kimliğinin gündelik hayatta kuruluşunun kadın merkezli toplumsallığından ayrıntılı bir şekilde bahsetmek pek de mümkün değil. Ancak sanırım bugün iktidarda olanların başörtülü kadınların mağduriyet ve mücadelelerinden, örgütlenmelerinden ve yarattıkları ilişkilendirmelerden nasıl beslendiğini hatırlamak yeterli olacaktır.¹²

Bugün kurulmuş müzakere/diyalog masasının şimdilik yok saydığı, görmezden geldiği, dışladığı tam da masada oturanların kimliklerini mümkün kılmış olan kadın merkezli bu “toplumsal” alanlar. Büyük bedeller ve emeklerle, mağdur, tanık ve fail olarak kurulmuş bu toplumsal alan katılmadan barış bir egemenlik oyunundan fazlası olabilecek mi?¹³ İki ayrı yanda

11 Kısmi bir değerlendirme için bkz. <http://t24.com.tr/haber/dort-partinin-kismi-anayasa-taslaklarinin-tam-metni,227180>

12 Nitekim Başbakan Erdoğan'ın çözüm süreci bağlamında açıkladığı demokratikleşme paketinin kadınları ilgilendiren tek maddesinin başörtüsü ile ilgili olması manidardır.

13 Barış Süreçleri ve Toplumsal Katılım için bkz. Cynthia Caron, “Floundering Peace Processes: Need to Widen Participation”, *Economic and Political Weekly*,

iki ayrı toplumsallığa, bu toplumsallığı oluşturan kadınların gündelik ve örgütsel emeğine dayalı bu iki egemen kimlik toplumsallıklarını masadan sakınarak yeni bir ortaklık yaratabilir mi? Yoksa bugün bir kez daha kırılğan bir karşılıklı yoklamalar süreci midir içinde bulunduğumuz?

Barışın, militarizme rağmen ve militarizme karşı örgütlenmiş olan toplumu ve devletçi ve cinsiyetçi ilişkilerin yarattığı yıkıma tanıklık eden ve onaran kadınları, eril bir “normalleşmeye” mahkûm etmesi, Türkiye’ye has bir proje değil elbette. Barış mücadelesi kadınlar tarafından sürdürüledursun, kadınların emekleri ve tanıklıkları masaya oturacak kimlikleri tamir ede, oluşturadursun kadınlar barış süreçlerinden sistematik olarak uzak tutuluyorlar.

Dünya barışının cinsiyeti

Dünyada son otuz yılda sürdürülen 102 barış süreci var. Bu 102 barış sürecinde 585 antlaşma imzalanıyor. Oysa bu antlaşmalarla sonuçlanan görüşmelere katılanların sadece %8’ini kadınlar oluşturuyor. İmzacıların sadece %3’ü, arabulucuların %3.2’si, tanıkların %5.5’i kadın.¹⁴

Kadınların bu dışlanmaya karşı yürüttükleri mücadele sonucunda ve 1995’te Pekin’de yapılan kadın konferansının ardından 2000 yılında, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 1325 no’lu kararı alıyor. Bu karara göre kadınlar barış görüşmeleri de dahil barışa yönelik tüm süreçlerde yer almalılar. Ayrıca tüm barış anlaşmaları kadınların ve kız çocuklarının güvenliğine sağlayacak maddeler barındırmalı. Ancak buna rağmen kadınların barış süreçlerinde temsilinde beklenen artma gerçekleşmiyor. Tam tersine. 2000’den önce gerçekleşen barış süreçlerinde kadınların katılımının daha bile fazla olduğu söyle-

cilt 38, no: 1, s. 1029-1031, 2003; Christine Bell ve Catherine O’Rourke, “The People’s Peace? Peace Agreements, Civil Society and Participatory Democracy”, *International Political Science Review*, cilt 28, no: 3, s. 293-324, 2007.

14 UNIFEM Women’s Participation in Peace Negotiations: Connections between Presence and Influence, 2010.

nebilir.¹⁵ Örneğin 2000'den önce gerçekleşen El Salvador barış görüşmelerinde kadınlar “masaların” tümünde temsil ediyor, Kuzey İrlanda'da seçimler sonucu barışın tesis edilmesini sağlayacak gerekli düzenlemeleri yapmak için göreve gelen 20 kişilik heyetin ikisi kadın. Yani kadınların %10'luk bir temsili var. Güney Afrika'da ise hem barış görüşmelerini yürütenlerin hem de barışa büyük katkı yapmış Hakikat Komisyonları'nda tanıklık yapan ve ayrıca bu tanıklıkları değerlendirenlerin %50'si kadın. Bir diğer deyişle 2000'lerin neoliberal rüzgârının cinsiyetlendirdiği toplumda kadınların kamusal hayattan tasviye edildiğine dair sıkça dile getirilen görüş, barış masalarının cinsiyet bileşenine baktığımızda destek buluyor. Yukarıdaki üç örnekte de masaya oturanların sol eğilimli özgürlük mücadeleleri olduğunu belirtmek gerek. Oysa 2000'lerle birlikte etnik çatışmalarda artış var ve bu tür çatışmalar, kadınları failleştirmekten çok kurbanlaştırıyor. Barış süreçlerinde de savaş süreçlerinde olduğu gibi kadınlar siyasi karar alma mekanizmalarından uzak tutuluyor.

Kadınların barış süreçlerine katılımını iki ayrı başlıkta ele almak gerekiyor. Bunlardan birincisi kadınların barış süreçlerine “cismen” katılımı, ki yukarıda bundan bahsettim. İkincisi ise tarafların imzaladığı mutabakatların cinsiyet ilişkileri ve eşitliğine ne kadar duyarlı olduğudur. Bu iki başlık birbiri ile tam örtüşmüyor. Örneğin kadınların sürece katılımı artsa da bu kadın erkek eşitliğini gözetemeyen düzenlemelerin barış antlaşmalarına girmesini garantilemiyor. Ayrıca kadınların katılımı konusu da farklı yöntemlerle gerçekleşebiliyor. Örneğin kadınların temsili, savaşmış tarafları temsil eden delegasyonların içindeki kadın sayısını arttırarak sağlanabilir. Ancak birçok barış sürecinde bu yeterli görülmemiş. Kimi zaman kadınlar, savaşta en fazla zarara uğrayan toplumsal kesim oldukları ve barış mücadelesi için en büyük mücadeleyi verenler arasında yer aldıkları için, üçüncü bir taraf olarak görüşmelere doğrudan kendilerini temsil ederek ve ayrı bir kadınlar delegasyonu olarak katılmak istemiş.

15 A.g.e.

Kadınların barış görüşmelerine en yoğun katılım sağladığı ülkeler 2008'de Kenya %25, 1992'de El Salvador %13, 1995'te Hırvatistan %11, 1996'da Guatemala %10 –ki Guatemala aynı zamanda cinsiyet eşitliği ile ilgili en fazla düzenlemeyi içeren antlaşmayı da imzalıyor–, 1998'de İrlanda %10, 2001'de Afganistan %9 ve 2008'de Uganda %9. Diğer ülkelerde katılım %5'in altında, birçoğunda ise %0.¹⁶

İmzalanan antlaşmaların içeriğine gelince; 45 barış sürecini ve bu 45 süreçte imzalanan 300 antlaşmayı ele alan bir araştırmaya göre bunların sadece %18'i savaş zamanı kadınlara yönelik işlenmiş suçları söz konusu ediyor. 102 farklı süreçte imzalanmış 582 antlaşmanın ise sadece 92'si yani %16'sı kadın meşalesinden bahsediyor. Oysa tüm bu barış süreçleri yaratanlar arasında, aynı Türkiye'de olduğu gibi, kadınların mücadelesi önemli bir yer alıyor.¹⁷

Peki barış sürecinin oluşmasında bu denli önemli rol almış kadınlar nasıl oluyor da sürecin kendisinden dışlanıyor? Kadınların sürecin dışına atılmasının birinci sebebi, kadınların savaşın muhatabı olarak görülmemesi. Kadınlar örneğin Türk tarafında olduğu gibi savaşa ya katılmamışlar ya da katılsalar dahi erkekler tarafından doğrudan temsil edildikleri var sayılıyor. Benzer bir şekilde taraflar, kadınları ve kadın merkezli konuları, savaşın cinsiyet ilişkileri ve eşitliği ile ilgili olmadığını, savaşın cinsiyet özgürlüğü için silaha davranmadıklarını hatırlatarak masanın dışında tutuyorlar. Bir diğer deyişle cinsiyet eşitliği savaşın sebebi olmadığına göre neden müzakerelerin gözetmek zorunda olduğu bir mesele olsun? Oysa örneğin Türkiye'de 2012 yılında Polis Akademisi bünyesinde bulunan Uluslararası Terörizm ve Sınır aşan Suçlar Araştırma Merkezi (UTSAM) tarafından yapılan araştırmaya göre dahi kadınların gerillaya gitmelerinin önemli sebeplerinden biri cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklı adaletsizlikler.¹⁸ Yani ilginç bir şekilde

16 A.g.e.

17 A.g.e.

18 <http://www.milliyet.com.tr/pkk-da-kadin-sayisi-neden-bu-kadar-fazla-/gundem/gundemdetay/05.12.2012/1637521/default.htm>

devlet tarafının kendi yaptırdığı araştırma ve devlet eliyle üretilmiş veriler dahi Kürt sorunu ile cinsiyet eşitsizliğinin, Kürt özgürlük mücadelesi ile kadın mücadelesinin iç içeliğini gösteriyor. Bir diğer deyişle savaş da, barış da, kadınları yakından ilgilendiriyor.

Üçüncü olarak kadınların temsil edilmemesinde rol oynayan bir diğer faktör, kadınların ne devlet içinde üst düzey görevlerde ne de muhalif grupların lider kadrolarında yer almaları. Barış görüşmelerine katılanların her iki tarafta da yöneticiler olduğunu düşünürsek; tam da bu sebeple kadınların sürece katılma ihtimalleri, özel olarak gözetilmedikleri takdirde son derece düşük. Kürt hareketi eşbaşkanlık sistemi ile bir ölçüde bunu engelliyor.

Son olarak barış görüşmeleri sadece kadınları değil, genel olarak birçok toplumsal ezileni bileşenine katmıyor. Çünkü barış süreçlerinin tamamında tıpkı Türkiye’de olduğu gibi sürecin hiç bir engele takılmaması, hassasiyetlere zarar vermeme si ve çabucak bir sona kavuşması konusunda mutabakat oluşuyor. Oysa yine Türkiye’deki gibi hassasiyetler toplumsal olarak ne sınıflar, ne cinsiyetler ne de etnik gruplar arasında eşit dağılmıyor. Engel olarak görülen, geciktirici olarak değerlendirilen hep toplumsal hiyerarşilerin alt kısmında yer alanların kaygıları, talepleri ve hayalleri oluyor.

Dünyanın çeşitli ülkelerinde yapılmış araştırmalar ayrıca kadınların ve sivil toplumun diğer bileşenlerinin barış süreçlerine katılmaması halinde doğacak sonuçları da açıklıkla belirtiyor.¹⁹ Bu araştırmalara göre katılımcılığın sağlanmadığı ve egemenliğin paylaşımının cinsiyetler ve sınıflar arasında eşit olarak dağıtılmadığı barış süreçleri başarıya ulaşırsa dahi, toplumda anlamsızlık, ihanete uğramışlık, beklentilerin boşa çıkması ve baskılanma hissi yaratıyor. Cinsiyet eşitliğinin yasal zeminin sağlanmadığı ve savaş ile cinsiyet eşitsizliklerinin barış sürecinde ideolojik olarak ilişkilendirilmediği barış mutaba-

19 Rita Manchanda, “Women’s Agency in Peace Building: Gender Relations in Post-Conflict Reconstruction”, *Economic and Political Weekly*, cilt 40, no: 44/45, s. 4737-4745, 2005.

katları sonucunda “etnik” düşmanına dokunması yasaklanmış özneler toplum tarafından en az cezalandırılan suça, (en doğallaşmış düşmanına) kadına yönelik şiddete yöneliyor. Örneğin Güney Afrika bunun sıkça verilen bir örneği.²⁰ Ayrıca yine kadınların dışlandığı barış süreçleri savaşın yarattığı toplumsal kayıpları en az tanıyan, en az kaale alan ve telafi ve tazmin mekanizmalarını en az çalıştıran şekillerde sonuçlanıyor.

Öte yandan yine araştırmaların gösterdiğine göre kadınların barış görüşmelerine, barışın tesisi yönünde atılacak adımların kararlaştırıldığı ve uygulandığı süreçlere katılması cinsiyet temelli sorunların gündeme gelme ihtimalini kuvvetlendiriyor.²¹ Kadınların sürece müdahil olması aynı zamanda toplumun başka ezilen kesimlerinin de temsiliyetini kolaylaştırıyor.²² Onların sorunlarını da gündeme getiriyor. Kadınların gündemlerini egemenlik paylaşımından daha çok ve daha sıklıkla özgürlük için ödenmiş bedeller, barışa yatırım yapılmış umutlar ve kayıplar oluşturuyor. Yani kadınlar, hangi topraklar üzerinde, hangi araçlarla egemenlik kuracaklarından çok (zaten o egemenlikte kadınlara pek pay düşmüyor) savaşın açtığı yaraların tamirâtı ve gündelik yaşamın nasıl ezilenlere yer açacak şekilde kolaylaştırılacağı ile ilgileniyorlar.

Ayrıca kadınlar erkeklerin aklına gelmeyen bazı konulara da dikkat çekmeyi başarıyorlar. Örneğin merkezî ya da yerel yönetim biçimlerinin dayanacağı sözleşmelerin kadın-erkek eşitliğini nasıl garanti altına alacağı sorusu gibi. Örneğin demokratik özerklik, federal sistem ya da yerinden yönetimin farklı türlerinde kadınların sağ ideolojilerin yerel iktidara gelmesi durumunda ne şekilde merkezî iktidarın araçlarını güvence olarak

20 Rosalind Morris, “The Mute and the Unspeakable: Political Subjectivity, Violent Crime and the Sexual Thing in a South African Mining Community”, *Law and Disorder in the Postcolony*, (der.) Jean Comaroff ve John Comaroff, s. 57-101, Chicago, University of Chicago Press, 2006.

21 Swanee Hunt ve Christina Posa, “Women Waging Peace”, *Foreign Policy*, no: 124, s. 38-47, 2001.

22 Örneğin Kolombiya barış sürecine yakın zamanda bu amaçla iki kadın katılmıştır. <http://colombiareports.co/first-two-women-appointed-negotiators-colombia-peace-talks/>

kullanabilecekleri gibi. Öte yandan uzamanlar bu tür kaygıların ve kadın, toplumsal cinsiyet ve diğer toplumsal eşitsizlikler merkezli konuların gündeme gelmesinin, kadınların barış görüşmelerinin en erken safhalarında hatta görüşmelere başlamadan örgütlenmesi, taleplerini oluşturması ve geniş bir taban sağlaması halinde gerçekleşeceğini söylüyorlar.²³ Aksi takdirde kadınlar, “masada” konuşulacak ve üzerine “kavga” edilecek maddelerin listesine kendi taleplerini sokamıyorlar.

Kadınlar, barış görüşmelerine müdahale etmek için bugüne kadar çok farklı yöntemler kullanmışlar.²⁴ Örneğin kadınlar ya zaten var olan arabulucu heyetlerine dahil olarak ya da kendi heyetlerini kurarak temas grupları oluşturmuşlar ve taraflarla görüşmeler yapmışlar. Tarafların delegasyonlarında yer almışlar, ki şu an Türkiye’de kısıtlı da olsa gerçekleşen bu. Savaşan tarafların kimliklerini paylaşan (Türk/Kürt/PKK/T.C. gibi) farklı kadınların bir araya geldiği, bağımsız kadın delegasyonları oluşturmuşlar ve kendilerini taraf olarak ilan ederek görüşmelere katılmayı talep etmişler. Görüşmelere tanık olarak ya da sivil toplum ve akademisyenlerden oluşan gözlemci heyetler kurarak dahil olmuşlar. Arabuluculara ya da taraflara cinsiyet meselesinde danışmanlık yapmışlar. Yine cinsiyet eşitliğinin; yapılacak antlaşmalarda, anayasa dahil olmak üzere varılacak tüm mutabakatlarda, nasıl ifade bulacağı ile ilgili raporlar yazmış, önerilerde bulunmuşlar. Tüm anlaşma maddelerinin kadınlara ve cinsiyet eşitliği ile diğer toplumsal eşitsizlik ilişkilerine nasıl yansıtacağı üzerine bilgi üretebilecek teknik heyetler kurmuşlar. Örneğin egemenlik paylaşımını sağlayacak farklı yapılarda kadın temsiliyeti, sınıfsal ve kırsal temsiliyetler; sınıfsal, kırsal ve ev içi sorunların nasıl gündemleşeceği vs. üzerine düzenleme önerilerinde bulunmuşlar. Son olarak kadınlar, sivil toplumda resmî görüşmelere paralel oluşumlar yaratmışlar. Örneğin Burundi’de kadınlar “gölge” görüşmeler yapıp, anlaşmalar imzalamış, Guatemala’da sivil top-

23 UNIFEM Women’s Participation in Peace Negotiations: Connections between Presence and Influence, 2010.

24 *A.g.e.*

lumun katıldığı ve bir antlaşma taslağı da içeren kadın konferansları düzenlemişler.

Kadınların görüşmelerden beklentileri

Kadınların barıştan ve görüşmelerden beklentilerine gelince; kadınlar öncelikli olarak barışma sırasında kadınlara ve çocuklara yönelecek militarist şiddetin, rastgele öldürmeler, taciz ve tecavüzlerin barış antlaşmalarını bozmak için yeterli sebep olarak görülmesini, diyalogu sürdürecekt taraflara toplumsal cinsiyet eğitimi verilmesini, cinsiyet eşitliği duyarlı güvenlik sektörü reformu yapılmasını, güvenlik güçlerinin işlediği cinsel suçların af kapsamı dışında bırakılarak ortaya çıkarılmasını, cezalandırılmasını, tazmin ve telafi edilmesini, zorunlu göçe maruz kalmışlara özel güçlendirici programlar oluşturulmasını, mayınların temizlenmesini ve cinsiyet eşitliğini sağlayıcı anayasal düzenlemelerin gerçekleşmesini talep ediyorlar. Ayrıca savaş sebebiyle yaşanmış travmalarla ilgili programların uygulanması da talepleri içinde. Son olarak ise kadın gerillaların silahlarını bırakmayı tercih etmeleri durumunda kayıtlarının ve “girişlerinin” kadınlar gözetiminde yapılması, kadın savcılar, hâkimler ve avukatların tanıklığının sağlanmasını istiyorlar. Aksi takdirde savaşan tarafların kadın erkek eşitsizliği içinde karşılaşmalarında egemen kimliğin erkeklerinin kadınlara kadın kimliklerini hatırlatıcı ve ayrımcı davranış ve yorumlarıyla sıklıkla karşılaşılıyor. Ayrıca kadınlar, gerillada elde edilen kazanım ve özgürlüklerin devam ettirilebileceği toplumsal alanların hazırlanmasını istiyorlar. Yerel yönetimlerin kazananlar değişse dahi bu konuda duyarlı ve eşitlikçi düzenlemelerden vaz geçmemelerinin merkezi yasalarla garanti altına alınmasını talep ediyorlar.

Kadınlar barış ile ilgili düzenlemelerde benimsenecek bakış açısının toplumu savaş öncesi durumuna geri döndürmek olmadığını da altını çiziyorlar. Örneğin travma programlarından beklenen kadın ve çocukların geçmişte yaşadıkları hayatta dönecek şekilde sağaltılmaları değil. Tam tersine; savaşın ve

mücadelenin hareketlendirdiği toplumsal kesimlerin ve bilhas- sa kadınların özğür mücadele alanlarını genişletecek şekilde güçlendirilmesi; tüm uygulanacak cinsiyet eşitlikçi siyasetlerin temelini oluşturmalı.

Tüm bu mücadelelere rağmen, barış süreçlerinin ortaya çı- kardığı anlaşmalara baktığımızda cinsiyet meselesinin genel- de soyut bir iyi dilek çerçevesi ile geçiştirildiğini ve “kadınla- ra karşı ayrımcılığın giderilmesi benimsenecektir” gibi madde- lere sığdırıldığını görüyoruz. Somut olarak ise en büyük başa- rı kadın gerillaların ihtiyaçları ile ilgili olan maddelerin antlaş- malara dahil olması. Öte yandan görüşmelere kadınların dahil olması, toplumsal meselelerin gündeme daha sıklıkla gelme- sini sağlamış ve kadın adı geçmese de toplumun dezavantaj- lı kesimleri ya da savaş mağdurları ile ilgili daha fazla madde- nin doğrudan görüşmelerin konusu olmasına yaramış. Bir di- ğer deyişle kadınlar görüşmelerin eksenini egemenlik paylaşı- mından toplumsal içermeye doğru bükmüşler. Bu konuda en büyük başarıyı elde etmiş ülkeler ise Guatemala, Burundi, Su- dan-Darfur ve Uganda.

Kadınlar barışın tesisi süreçlerine kendilerini dahil etmek ve dışlanmaya karşı mücadele etmek için çok çeşitli yöntemler be- nimsemiş. Yazıyı bu yöntemlerden bazılarını konu ederek biti- receğim. Öncelikle Afrika ile başlayalım. Barışmak söz konusu olduğunda Afrika kıtasının savaşma gibi barışmayı da son dere- ce iyi becerdiğini; iki konuda da uzmanlaştığını söylemek gere- kiyor. Afrika’da barış antlaşmaları genelde toplumsal grupların tamamını içeriyor ve konu ediyor. Güney Afrika başta olmak üzere özellikle barışın ileriki süreçlerinde çoklu temsiliyetler sağlanıyor. Bunun sebeplerinden biri elbette buradaki savaş- ların etnik çatışma niteliği taşıması ve savaşın kendinin zaten tüm halkı fail haline getirmesi. Bir diğeri sebebi ise burada barış süreçlerinin ve çatışma sonrası çözüm sürecinin güvenlik şir- ketleri, yardım fonları ve gözlemci ülkeleri de dahil eden ulus- lararası bir sektör yaratmış olması. Bununla beraber tekrar et- mek gerekirse, Afrika kıtasında çatışmadan kaynaklı çok çeşit- li konularda (gözültünde taciz-tecavüz, mayınlar, zorunlu göç,

kayıplar, ekolojik yıkım, silahlanma vs.) önemli bir teknik bilgi birikimi, mücadelede olduğu gibi barışmada da başvurulabilecek alternatif siyasi ve toplumsal örgütlenmeler mevcut. İlginçtir, Avrupa'nın içinde bulunan ve kadınlara yönelik savaş suçlarının sistematikleştiği Balkanlar'da ise barış görüşmelerinde ve antlaşmalarında toplumsal cinsiyet son derece sınırlı olarak gündeme geldiği gibi kadın katılımı da sağlanamıyor.

Kenya'da kadın temsiliyeti hem arabulucu hem katılımcılar arasında %25. Uganda'da ise %9. Bu iki süreçte de kadın katılımı Birleşmiş Milletler ve UNIFEM'in şart koşmasıyla gerçekleşmiş. Kadınların dahiliyeti sonucunda kadınlarla ilgili konular gündeme gelmiş ve geniş toplumsal kesimlerin cinsiyet eşitliğini konuşması sağlanmış. Sudan'da kadınların resmî heyetlerde temsiliyetinin yanı sıra, Nuer ve Dinka kadınları kendi barış konferansları ve görüşmelerini yapmış. Aynı şekilde Burundi'de de kadınlar resmî süreçlere katılmayınca kendi barış görüşmelerini yapıyorlar. Düzenledikleri barış konferansında farklı taraflardan kadınlar bir taslakta anlaşılıyorlar ve biz bu konularda anlaştık diyerek bir deklarasyon yayınlıyorlar. Aynı sırada Burundi'de savaş tekrar patlak veriyor ve resmî görüşmeler son buluyor. Ancak kadınlar görüşmelere devam ediyor. Resmî barış görüşmeleri tekrar başladığında taraflar kadınların taslak antlaşmasını temel olarak kabul ediyorlar.

Benzer bir şekilde Guatemala'da da resmî görüşmelerin yanı sıra sivil toplum gözlemci, takipçi ve tartışmacı olarak sürece dahil olmak amacıyla örgütleniyor ve hem siyasi hem teknik konularla ilgili çok çeşitli heyetler kuruyorlar. Bu heyetlerin tamamında kadınların eşit temsiliyeti sağlanıyor. Guatemala'da sivil toplumun tarihe geçen bu hareketliliği sayesinde dünyanın en çoğulcu ve eşitlikçi antlaşması ve anayasası hazırlanıyor. Ne yazık ki, mutabakatın yasallaşması sürekli erteleniyor. Seçimlerde sağ bir hükümetin kazanması ile de bu anayasa askıya alınıyor.

Sri Lanka'da kadın örgütleri resmî kanalları zorlayıp sonuç alamayınca arabulucu konumunda olan Norveç'i ikna ediyor ve onun baskısıyla heyetlere dahil oluyor. Ancak görüşme-

lerde kadınların katılımı cinsiyet meselesi ile sınırlandırılıyor. Toplumsal cinsiyet ile diğer konular (egemenlik bölüşümü, yerinden yönetim, çatışma kaynaklı mağduriyetler) arasındaki ilişki kurulamayınca da kadın sorunları gettolaşiyor; kimsenin ilgilenmediği ve yaptırımı olmayan maddelerle sınırlı kalıyor.

Son olarak bilindiği gibi Kuzey İrlanda'da barış görüşmelerini yürütmek ve barışı tesis etmek amacıyla görevlendirilecek heyetin belirlenmesi için seçime gidiliyor. Var olan tarafların adaylarını kadınlardan seçmemesi üzerine Protestan ve Katolik taraflardan akademisyen, aktivist ve örgütlü kadınlar bir araya gelerek Kuzey İrlanda Kadın Koalisyonu'nu kuruyor ve partileşiyorlar.²⁵ Parti seçimde aldığı oylar sayesinde 20 kişilik barış kurulu içine iki kadını sokmayı başarıyor. Ondan sonraki süreçte kadınlar tarafından görevlendirilmiş ve seçilmiş bu temsilciler her konuda toplumsal cinsiyet sorununu gündemleştiriyor. Kadınların mücadelesi sonucunda Kuzey İrlanda'nın yönetiminde, yürütmeye danışmanlık edecek bağımsız bir heyetin kurumsallaşması kararı alınıyor. 60 kişiden oluşan bu heyetin en az 20'sinin kadın olması yasallaşiyor.

Tüm bu deneyimlerin ışığı altında tekrar bakıldığında dünya örnekleri bizlere neler öğretiyor ve ilgili kuruluşlar kadınlara ne tavsiye ediyor? Kadınların barış sürecine katılma mücadelelerinde altını çizmeleri gereken en önemli şey sürece katılmak istemelerindeki sebebin sadece savaşın mağdurları olmaktan kaynaklanmadığı. Kadınların barış görüşmelerine katılma taleplerini meşrulaştıran, barış mücadelesinde biriktirmiş oldukları deneyim. Kadınlar deneyimleri, talepleri ve projeleri olduğu için bu süreçte taraflar da. Uluslararası kuruluşlar bu bilgiyi toplumsal tabana yaymanın kadınların mücadelelerinde başarılı olmaları için elzem olduğunu söylüyorlar. Kadın barış mücadelesi tarihini ve taleplerini anlatan kitaplar, barış aktivisti kadınların söyleşileri, hayat hikâyeleri ve görünürlükleri-

25 Linda Racioppi ve Katherine O'Sullivan, "Engendering Democratic Transition from Conflict: Women's Inclusion in Northern Ireland's Peace Process", *Comparative Politics*, cilt 38, no: 2, 2006.

nin sağlanması kadınların katılım taleplerinin desteklenmesinde önemli rol oynuyor.

Kadınların müdahil olmalarının uluslararası alanda desteklenmesi de mücadeleye katkı sunuyor. Bu ise hem lobicilik faaliyetleri ile hem de üzerinde anlaşılabilir bazı isimleri öne çıkarmakla mümkün oluyor. Örneğin Guatemala kadın mücadelesinde rol almış birkaç kadının uluslararası düzeydeki tanınırlığının bu ülkede kadınların sağlamış olduğu başarıyı kolaylaştırdığı söylenebilir.

Kadınların kadın olmaktan kaynaklı bilgi ve deneyimlerinin yanı sıra görüşmelere konu olacak her konuda teknik birikimlerini arttırmaları da gerekiyor. Yasa yapımı kadar, her yasanın toplumsal eşitsizlikler ve eşitliklere, cinsiyet ilişkilerine ne şekilde tezahür edeceği, uzlaşmaların kimleri ne şekillerde yaralayacağı ya da kimlere nasıl fayda sağlayacağı gibi konular teknikleştirilerek/dünya çatışma çözüm yazımına tercüme edilerek, tartışılması gereken konular. Ya da koruculardan göç mağdurlarının geri dönüşüne, tazmin ve telafiden yargılanmalara kadar bir çok konuda kadınların uzman görüşü hazırlaması gerekiyor. Çünkü nihayetinde tıpkı savaş gibi olan bu erkek egemen (barış) alan(ın)da da temsiliyetleri “soğukkanlı”, “kararlı” ve “bilimsel” olduğu ölçüde kabul görüyor.

Cinsiyet meselesine duyarlı hareketlerin temsilcileri toplumsal cinsiyet eğitimine tâbi tutması da önerilenler arasındadır. Ancak bunların tümünden daha önemlisi kadınların sivil alanda örgütlenmesidir. Kadın mitingleri, sivil alanda deyimi yerindeyse “masaların çoğaltılması”, paralel görüşmeler, kadın konferansları ve gölge antlaşmaların hazırlanması ve imzalanması, barışın kadınlaşması ve toplumsallaşması için uygulanabilecek taktikler. Elbette bizim durumumuzda olduğu gibi gerillada ve sivilde (erkeklerin ürettiği karşı taraflarda) bulunan kadınların kendi barış görüşmelerini yapması, kendi antlaşmalarını oluşturması da izlenebilecek bir yol. Kadınların görüşmeleri takip eden, tikanıklıkları saptayan ve gidermeye yönelik tavsiyelerde bulunan gözlem heyetleri kurması veya temas grupları ile taraflarla görüşmeler yapması da tavsiye edilen yöntemlerden.

Türkiye’de barış sürecinde kadın mücadeleleri

Türkiye’de başlayan barış sürecinin bir buçuk seneyi doldurduğu bu dönemde kadınların farklı yöntemlerle barış sürecine katılmak, taleplerini duyurmak, süreci hızlandırmak ve toplumsallaştırmak için önemli mücadeleler verdiğine tanık oluyoruz. Burada bunlardan üç tanesine yer vereceğim. Birincisi Barış İçin Kadın Girişimi’nin sürdürdüğü çalışma, ikincisi Lice’de kalekolların yapımına karşı gerçekleştiren ve kadınların önceliğini çektiği eylemler, üçüncüsü ise gene süreç başladığından beri gerillaya katılan gençlerin annelerinin sürdürdüğü eylem. Bu üç örneğin ortak yanı sürece kadınlar açısından müdahale kapasitesini geliştirmeleri ve bu sayede barışı bir nebze de olsa kadınlıştırmaları, şeffaflaştırmaları ve toplumsal ihtiyaçlara göre şekillendirmeleri.

Barış İçin Kadın Girişimi

Barış İçin Kadın Girişimi (BIKG), 2009 yılında Kürt kadın siyasetçilerin toplu tutuklamalarını takiben Türkiye’de kadınların barışa dair sözlerini seslendirmek ve yaymak için kuruldu. 2013 Ocak ayına gelindiğine ise kadınların barış sürecine aktif katılımının yollarını aramaya başladı. Bu çerçevede yaptığı atölyeler sonucunda 4 Mayıs 2013’te Boğaziçi Üniversitesi’nde, “Kadınlar Barış Sürecinde Aktif Rol Alıyor” başlığı ile Birleşmiş Milletler Kadına Yönelik Şiddet Özel Raportörlüğü yapmış Prof. Dr. Yakın Ertürk’ün de konuşmacı olduğu ve Birleşmiş Milletler Cinsiyet, Barış ve Güvenlik Danışmanı Sanam Naraghi-Anderlini’nin video konferans ile bağlandığı, Türkiye’nin çeşitli yerlerinden gelen 200 kadının katıldığı bir toplantı düzenledi. BİKG bu toplantı sonucunda ve Birleşmiş Milletler’in tavsiyeleri doğrultusunda çeşitli kararlar aldı ve çeşitli heyetler kurdu. Bunlardan birincisi Gözlem ve Temas Heyeti adı altında faaliyet gösterdi. Gözlem ve Temas Heyeti Adana, Antalya, Bursa, Ceylanpınar, Çanakkale, Dersim ve Lice’de görüşmeler yaptı, kadınlarla bir araya geldi. Akil İnsanlar Heyeti’ndeki kadınlarla buluştu, Meclis’te grubu bulunan partilerden kadınları

Meclis'te ziyaret etti. Aynı zamanda Kandil'e giderek KJB'li kadınlarla da temaslarla bulundu.

Öte yandan BİKG kadınlar açısında barış sürecinin ne gibi konuları içermesi gerektiğine dair tartışmalar yürütmek için bir Kadın Hakikatleri Komisyonu, bir Kadın ve Çocuk Merkezli Güvenlik Reformu Komisyonu ve bir Anayasa Komisyonu kurdu. Hem temaslarının sonuçlarını hem de komisyon tartışmalarını Barış için Kadınlar Girişimi Çözüm Raporu'nda bir araya getirdi.²⁶

Raporda da görülebileceği gibi BİKG'in amacı partiler ve siyasetler üstü bir kadın sözünü oluşturmak ve bu kadın sözünü bir ulusal plana kavuşturmak için hükümete baskı yapmak. BİKG'in çalışmalarının özelliği çok farklı etnik, sınıf ve siyasi kimlikten gelmiş kadınları benzer talepler çerçevesinde birleştirebilmesi ve kadınların savaştan dolayı uğradığı mağduriyetlerin giderilmesi ve bir daha bu mağduriyetlerin gerçekleşmesinin önüne geçilmesi için gerekli olan düzenlemeleri kolektif bir biçimde oluşturması.

BİKG bu çalışmalarını uzun yıllardır barış aktivizmi içinde olan kadınlarla, gençlerle ve feminist mücadele içindeki Kürt ve Türk kadınları ile birlikte yürütüyor. Ancak Türkiye'de barış mücadelesi veren ve çözüm sürecinin gidişatını belirleyen kadınların aslen yerel mücadeleler içinde ve özellikle Kürdistan kaynaklı ortaya çıktığı da bir gerçek.

Lice eylemleri

Bilindiği gibi 2013 yılı Haziran ayından beri, Lice ile Bingöl arasındaki bölgede kimi zaman durularak kimi zaman şiddetle nerek süren ve öncelikli hedefi kalekol inşaatlarını durdurmak olan bir eylemlilik var. Bu eylemliliğin başını ise kadınlar çekiyor. Her ne kadar ana akım medyada bu eylemlerin barış ve çözüm sürecini zora soktuğu söylense de aslına bakılacak olunursa, bu eylemler Türkiye'de barış sürecinin ne şekilde devam etmesi gerektiği konusunda evrensel bazı talepler içeriyor.

26 https://dl.dropboxusercontent.com/u/2389990/bikg%20raporu_2014.2.3.pdf

Barış süreçlerinin başarıya ulaşması ve toplumsal barışı sağlaması için gerekli olan üç ayaktan bir tanesi insan odaklı güvenlik reformlarıdır.²⁷ Güvenlik reformları, bir yandan şiddetsizliğin ve sivilleşmenin sağlanmasını amaçlarken bir yandan da geçmişte işlenmiş olan suçların tekrar etmemesine yönelik önlemleri içerir. Bu reformlar, aynı zamanda, çatışmalı ortamların ve ağır insan hakları ihlallerinin doğrudan ve dolaylı olarak zarar verdiği toplumsal kesimlerin kendilerini güvende hissedebilecekleri ortamların yasal, siyasi, toplumsal ve ekonomik düzenlemeler aracılığı ile inşa edilmesini amaçlar.

Daha önce de belirtildiği gibi kadınlar ve çocuklar savaştan en çok zarar gören kesimler arasında yer almaktadır. Lice’de yaşanan kadın ve genç eylemlerini de bu bağlamda ele almak gerekir. Dünyada uygulanan güvenlik reformlarının amaçlarından olan sivilleşmenin temel uygulamalarından biri silahlı mücadeleyi siyasi alanda sürdürmeyi mümkün kılacak yasal reformların yapılmasıdır. Ancak şiddetsizliğin sağlanmasının tek koşulu bu değildir. Aynı zamanda silahlı örgütlerin çekildiği yerlerden “güvenlik güçleri” ve askerlerin de çekilmesi gerekmektedir. Oysa Türkiye’de bunun tam tersi bir uygulama hayata geçmekte, gerillanın çekildiği bölgelerde kalekollar inşa edilmektedir. Kalekollar yüksek güvenlik tedbirleri alınmış, kat kat kalın duvarlarla kaplı, insansız araçlar tarafından korunan askerî karakollardır. Bölgede yaşayan kadınlar için kalekolların yapılmasının barışa değil savaşa yatırım anlamına gelmekte ve büyük tedirginlik yaratmaktadır. Barış İçin Kadın Girişimi’nin yukarıda bahsettiğim raporu da dahil olmak üzere, bölgede yapılan incelemeler, kalekolların yapılması ve güvenlik güçlerinin hem sayısının çoğaltılması hem de görünürlüğünün artmasıyla birlikte kadınlar için birçok köy ve ilçenin yaşanmaz hale geldiğini tespit etmiştir. Kalekollar ve askerlerin yaşam alanlarında bulunmalarının yanı sıra, askerler tarafından kadınlara yönelik laf atma, rahatsızlık verme ve tacizin de artmasıyla birlikte kadınlar sokağa çıkmakta zorluk yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca kalekol yapımları doğayı tahrip etmek-

27 Diğer ikisi ise anayasal reformlar ve hakikatlerin ortaya çıkarılmasıdır.

te, kalekol ışıklandırmaları sonucunda birçok canlı türü yok olmaktadır.

Üstelik kalekollar aynı zamanda cezasızlığın da ifadesi olmaktadır. Sekiz askerî tesisin bulunduğu ve yeni bir kalekol inşaatının sürdüğü Lice'de yapılan gösteride 2013 Haziran ayında Medeni Yıldırım isimli bir genç askerî güçler tarafından öldürülmüş ve konuyla ilgili hiç kimse ceza almamıştır. Aynı şekilde 2014 Haziran ayında ise iki kişi daha vurularak öldürülmüştür. Oysa güvenlik reformlarının bir başka amacı sivil halka karşı işlenen suçların yargılanması ve bir daha tekrar etmesini engelleyecek tüm önlemlerin alınmasıdır. Ancak Türkiye'de konu birkaç mahkeme dosyası dışında resmî olarak gündeme gelmemiştir. 17.000 faili meçhul, binlerce köy boşaltmış, adletsiz tutuklama ve 3.000 kayıba rağmen, ne bir hakikat komisyonu oluşturulmuş ne de bir yüzleşme yaşanmıştır. Defalarca yakılmış Lice'de kadınların karakollarda yaşadıkları tacizler ve tecavüzler hâlâ akıldadır.

Çeşitli raporlara göre, 1990'lar kayıpların, faili meçhullerin, köy yakmalarının ve JITEM'in yıllarıysa; 2000'ler bazı güvenlik güçleri ve mülki amirliklerin tecavüz ve taciz şebekeleri kurduğu yıllardır. 1990'lı yıllarda oluşmuş kontrgerilla ve suç şebekelerinde bulunduğu ile ilgili ciddi şüpheler bulunan birçok kişi yargılanmaları bir yana, terfi ettirilmiştir. Öte yandan 2000'lerde Ceylan Önkol, Uğur Kaymaz ya da Enis Ata gibi bir çok çocuğun ölümüne sebep olmuş olan güvenlik güçleri mensuplarının kimlikleri gizlenmiş, haklarındaki soruşturmalar sonuçsuz kalmıştır. Aynı şekilde son yıllarda resmî görevlilere karşı açılan taciz ve tecavüz davaları da sonuçsuz kalmaktadır. Bir diğer deyişle, kadınlar için bir yandan resmî görevlilerin işlediği suçların cezasız kalması, diğer yandan her türlü siyasi faaliyetin öldürülme ve tutuklanma tehdidini yaratması güvensizliğin en önemli kaynaklarından. Ayrıca yine BIKG raporuna göre Kürt kadınları, kadın gerillaların bulunduğu yerlerde kadınların kendilerini hem güvenlik güçleri hem de erkeklere karşı savunmakta daha güvenli hissettiklerini belirtmişlerdir. Barajlar ve kalekollar dağdaki kadın-

ların ve gençlerin bir daha asla geri dönemeyeceği korkusunu pekiştirmektedir.

Tüm bunlar barış sürecinin konuşulmazları olmaya devam etmekte. İşte kadınların Lice ve civarındaki eylemleri barış sürecini bir “kim ne aldı?” meselesinden çıkartarak gerçek mağduriyetleri ve toplumsal talepleri konuşma imkânı sağlamaktadır.

Diyarbakır'da gerilla annelerinin eylemleri

Lice'de eylemler sürerken ve ana akım medya hem eylemlere hem de ölümlere karşı oldukça ilgisiz kalırken, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi önünde toplanan ve 18 yaşından küçük çocuklarının yakın zamanda gerillaya katılmasına itiraz eden annelerin yaptığı eylem kamusal alana bomba gibi düştü. Kimi anneler çocuklarının PKK tarafından kaçırıldıklarını kimiileri ise propogandaya maruz bırakılıp ikna ettiklerini ifade ettiler. Mazlum-Der ve Diyarbakır'daki diğer STK'ların beyanlarına göre ise olaylar pikniğe gitmiş bir liseden 5 gencin gerillaya katılmasıyla başladı. BDP'ye ve belediyeye başvuran aileler istedikleri ilgiyi ve cevabı bulamayınca oturma eylemi başlattılar.

İlerleyen zamanda eylemi başlatan aileler eylemden çekilseler de bunlara Ağrı'dan, Van'dan, Batman'dan başkaları katıldı. Bunların çocuklarının çoğu 18 yaşın üstündeydi. Ailelerin acılarının medya ve hükümet tarafından bir PKK antipropogandasına dönüştürülmesini bir yana bırakırsak, annelerin eyleminin önemli bir tartışma alanı açtığını söylemek gerekir. Bir yandan PKK'nin zaten kısmen tanıdığı ve çocukların güvenliğini sağlamaya yönelik Cenevre Antlaşmasını gündeme getirerek gerillaya katılanların güvenliği konusunu tartışmaya açtı. Bir yandan da gerillaya gidenlerin aileleri, geride bıraktıkları, dönüşleri, dönüşte yaşayacakları ve ceza-af süreçleri sorunsallaştırıldı. Böylelikle yine süreçte tartışılmayan konular kamusal alanın çeperlerinde merkeze doğru sızmaya başladı.

Sonuç

Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye devleti ve PKK arasında süren çözüm süreci de birçok açıdan eril bir eylemsel ve söylemsel alan oluşturuyor. Bu eril alan bazı konuların tartışmasını engellenirken, bazı konuların ise toplumsallaşma paahasına fazlasıyla yer kaplamasına sebep oluyor. Dünyada kadınlar bu eril alanı bozmak için ciddi bir çabaya girişmiş, örgütlenmiş, çeşitli mekanizmalar oluşturmuş ve taleplerini yükseltmiş. Nitekim bu sayede barışın toplumsallaşmasına hizmet etmişlerdir. Bu yazıda Türkiye'deki barış sürecinde kadınların savaştan kaynaklı mağduriyetleri ve eril barış söylemleri, eylemleri ve alanlarına karşı mücadelelerini anlatmaya çalıştım. Bu mücadeleler çok çeşitli tarihsel izlekler ve öznellikler barındırmasına rağmen, barışın derinleşmesine katkı sunuyor. Türkiye'de yürüyen sürecin garantisini bu tür mücadelelerin oluşturduğunu düşünüyorum.

KAYNAKÇA

- Bell, C. ve Catherine O'Rourke (2007), "The People's Peace? Peace Agreements, Civil Society and Participatory Democracy", *International Political Science Review*, cilt 28, no: 3, s. 293-324.
- Borneman, J. (2002), "Reconciliation after Ethnic Cleansing", *Public Culture*, cilt 14, no: 2, s. 281-304.
- Bozkurt, H. ve Özlem Kaya (2014), *Fotoğrafi Kaldırmak: Eşleri Zorla Kaybedilen Kadınların Deneyimleri*, Hakikat, Adalet ve Hafıza Merkezi, İstanbul.
- Caron, C. (2003), "Floundering Peace Processes: Need to Widen Participation", *Economic and Political Weekly*, cilt 38, no: 1, s. 1029-1031.
- Çağlayan, H., Şemsa Özar ve Ayşe Tepe Doğan (2014), *Ne Değişti: Kürt Kadınlarının Zorunlu Göç Deneyimi*, Ayizi Yayınevi, İstanbul.
- Das, V. (2000), "The Act of Witnessing: Violence, Poisonous Knowledge, and Subjectivity", *Violence and Subjectivity*, (der.) Veena Das, Arthur Kleinman, Mamphele Ramphele ve Pamela Reynolds, University of California Press, Berkeley ve Los Angeles.
- Das, V. (2008), "Violence, Gender, Subjectivity", *Annual Review of Anthropology*, cilt 37, s. 283-299.
- Horn, E. (2011), "Logics of Political Secrecy", *Theory Culture Society*, cilt 28, no: 7-8, s. 103-122.
- Hunt, S. ve Christina Posa (2001), "Women Waging Peace", *Foreign Policy*, no: 124, s. 38-47.

- Keskin, E. (2006), *Hepsi Gerçek-Devlet Kaynaklı Cinsel Şiddet*, Punto Yayınları, İstanbul.
- Manchanda, R. (2005), "Women's Agency in Peace Building: Gender Relations in Post-Conflict Reconstruction.", *Economic and Political Weekly*, cilt 40, no: 44/45, s. 4737-4745.
- Morris, R. (2006), "The Mute and the Unspeakable: Political Subjectivity, Violent Crime and the Sexual Thing in a South African Mining Community", *Law and Disorder in the Postcolony* (der.) Jean Comaroff ve John Comaroff, s. 57-101, University of Chicago Press, Chicago.
- Nugent, D. (2010), "States, secrecy, subversives: APRA and political fantasy in mid-20th-century Peru", *American Ethnologist*, cilt 37, no: 4, s. 681-702.
- Ortaođu Tarih Akademisi Kollektifi (2006), *Ben Öldüm Beni Sen Anlat: Savaşın Tanıkları Anlatıyor*, Vate ve Belge Yayınları, İstanbul.
- Racioppi, L. ve Katherine O'Sullivan (2006), "Engendering Democratic Transition from Conflict: Women's Inclusion in Northern Ireland's Peace Process", *Comparative Politics*, cilt 38, no: 2.
- UNIFEM (2010), *Women's Participation in Peace Negotiations: Connections between Presence and Influence*.
- Üstündağ, N. (2005), *Belonging to the Modern: Women's Suffering and Subjectivities in Urban Turkey*, 6. Bölüm, Indiana Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yağız, Ö. D., Yıldız Amca, Emine Uçak Erdoğan ve Necla Saydam (2012), *Malan Barkirin: Zorunlu Göç Anlatıları*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, S. (2011), *Ölü mü Denir Şimdi Onlara?*, Aram Yayınları, İstanbul.

İnternet Kaynakları

- <http://colombiareports.co/first-two-women-appointed-negotiators-colombia-peace-talks/>
- https://dl.dropboxusercontent.com/u/2389990/bikg%20raporu_2014.2.3.pdf
- http://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/Books/khuku/insancil_hukuk_baglamin-da_kadinlara_yonelik_cinsel_siddet/insancil_hukuk_baglamin-da_cinsel_siddet_1325-2000_sayili_bm_.pdf
- <http://t24.com.tr/haber/dort-partinin-kismi-anayasa-taslaklarinin-tam-metni,227180>
- <http://www.milliyet.com.tr/pkk-da-kadin-sayisi-neden-bu-kadar-fazla-/gundem/gundemdetay/05.12.2012/1637521/default.htm>